

СЕКЦІЯ 7

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ КОНФЛІКТНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ У СУЧАСНИХ ВІТЧИЗНЯНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF POLICE CONFLICTNESS IN MODERN UKRAINIAN LEGAL PSYCHOLOGY

Стаття заснована на наукових здобутках українських учених і має оглядовий характер. Вона містить окреслення наукових праць щодо конфліктності в поліцейському середовищі як психологічної проблеми.

У статті висвітлено дослідження конфліктності поліцейських за різними критеріями, включаючи взаємодію із цивільним населенням, а також між колегами та керівництвом. Також наведені види конфліктів у поліцейському середовищі й конфліктогенні фактори, які мають місце в правоохоронній діяльності. Окрім цього, у статті викладені базові обґрунтування поліцейської конфліктології як теоретико-прикладної дисципліни, що дає змогу констатувати як теоретичну природу, так і зазначити практичне застосування знань цієї галузі.

Ми розглядаємо теоретичні наукові погляди та деякі статистичні дані, отримані в результаті емпіричних досліджень у галузі конфліктності в поліцейському середовищі, а також відзначаємо рекомендації дослідників щодо вирішення цієї проблеми.

Висвітлені в статті аспекти можуть бути корисними для демонстрації можливості практичного застосування емпіричних даних, що стали результатом наукових досліджень проблеми конфліктності в поліцейському середовищі як психологічної проблеми. Інформація, представлена в статті, може стати відправною точкою для подальшого розвитку вітчизняної наукової думки в юридичній психології як науці в цілому та поліцейській конфліктології зокрема, а також у суміжних галузях знань, що дає змогу простежити зацікавленість проблемою конфліктності в поліцейському середовищі фахівцями різних галузей знань. Стаття може стати в нагоді не тільки практичним психологам, які працюють у сфері вирішення конфліктів у юридичній площині, а також науковцям, які досліджують актуальні проблеми юридичної психології.

Ключові слова: конфліктність поліцейських, психологічні чинники конфліктності, поліцейські, поліцейська конфліктологія, юридична психологія.

This article is based on the scientific achievements of Ukrainian scientists and is an overview. It outlines scientific papers on conflict in the police environment as a psychological problem. The article examines the study of police conflict on various criteria, including interaction with the civilian population, as well as between colleagues and management. The types of conflicts in the police environment and conflict-causing factors that take place in law enforcement are also presented. In addition, this article presents the basic rationale for police conflictology as a theoretical and applied discipline, which allows to state both the theoretical nature and to note the practical application of knowledge in this field.

We review theoretical scientific views and some statistics obtained from empirical research in the field of conflict in the police environment, as well as note the recommendations of researchers to address this issue.

The aspects highlighted in the article can be useful to demonstrate the possibility of practical application of empirical data resulting from research on the problem of conflict in the police environment as a psychological problem. The information presented in this article can be a starting point for further development of domestic scientific thought in legal psychology as a science in general and police conflictology in particular, as well as in related fields of knowledge, which allows to trace the interest in conflict in the police environment.

This article can be useful not only for practical psychologists working in the field of resolving conflicts in the legal field, but also for scientists who study current issues of legal psychology.

Key words: conflict of policemen, psychological factors of conflict, policemen, police conflictology, legal psychology.

УДК 159.964.21-057.36
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.32.31>

Горянов А.В.

аспірант кафедри соціології та психології
Харківський національний університет внутрішніх справ

Вступ. Актуальність дослідження проблеми конфліктності в поліцейському середовищі є нагальною, оскільки кожен із нас може зіткнутися з наслідками прояву конфліктності з боку поліціанта, і для якісного запобігання таким ситуаціям необхідне глибоке розуміння причин прояву такої конфліктності.

Наприкінці вересня 2015 року в Україні відбулася реформа правоохоронної системи держави, у рамках якої правоохоронні органи радянського зразка (міліцію) перетворено

в сучасну правоохоронну систему (поліцію). Основною ідеєю цієї реформи було створення правоохоронного органу, який би служив народу України, керуючись законом, і надавав суспільству поліцейські послуги. Тобто акцент зроблено на тому, що діяльність сучасної поліції повинна мати обслуговуючий характер.

В Україні як незалежній і правовій державі діє принцип верховенства права (ст. ст. 1, 8 Конституції України) [1], отже, усі без винятку (зокрема державні органи) зобов'я-

зані неухильно дотримуватися закону. Органи поліції в правовідносинах з іншими їх суб'єктами є одним із представників держави, для здійснення своїх повноважень керуються законом. Проте психологічний аспект цієї взаємодії також є значущим, оскільки саме комунікативні якості окремо взятого поліціанта формують у населення ставлення до поліцейського органу в цілому, що впливає на рівень довіри населення до правоохоронців, і це обумовлює партнерські або неприязні відносини між правоохоронним органом і цивільним населенням.

Зазначену важливість психологічного аспекту закріплено в ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію», у якій зазначено таке: «Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. ... Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції» [2]. Отже, психологічний аспект взаємодії поліції з населенням має законодавче закріплення, що забезпечує його обов'язковість для реалізації.

Статтю 2 Закону України «Про Національну поліцію» визначено завдання Національної поліції України, якими є забезпечення публічної безпеки й порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави; протидія злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг із допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2]. Цим же Законом поліцію наділено різноманітним спектром повноважень у кількості 38, із яких 35 – основні та 3 додаткові (ст. ст. 23, 24 Закону). Тож Національна поліція України виконує великий обсяг роботи в різних сферах соціального життя, який тісно пов'язаний із комунікацією із цивільним населенням, а також державними та недержавними суб'єктами правовідносин.

На практиці конфлікти правоохоронців з іншими суб'єктами правовідносин не є рідкістю, що формує в населення негативне ставлення до поліціантів. Саме тому правильно побудована взаємодія поліцейських із громадськістю й іншими суб'єктами суспільних відносин є запорукою не лише ефективного виконання поліціантами своїх службових обов'язків, а й шанобливого ставлення населення до поліцейської діяльності й до самих поліцейських. У кінцевому підсумку, це відповідатиме ідеям реформи системи органів внутрішніх справ, згідно з європейськими стандартами в цій сфері.

Крім того, конфлікти існують також у самому поліцейському середовищі, тобто між коле-

гами, що також потребує найшвидшого вирішення.

Професійна діяльність правоохоронців в Україні постійно супроводжується безліччю факторів емоційного напруження. Тож одним із викликів сучасності у сфері професійної психологічної підготовки поліцейських є необхідність розробки нових і вдосконалення наявних програм щодо психологічного супроводження поліцейської діяльності, а також підвищення психологічної обізнаності поліціантів з метою поліпшення їхнього психічного стану й формування навичок психологічної саморегуляції та самопомоги.

Дослідженням конфліктності в правоохоронній площині займалася ціла плеяда науковців, таких як О. Бандурка, О. Баулін, В. Бачинін, В. Безбородов, А. Буданов, І. Ващенко, В. Великий, Л. Гуртієва, В. Друзь, О. Звонко, Н. Карпов, О. Кришевич, Л. Лобойко, В. Медведєв, О. Михайленко, В. Назаров, О. Небрат, С. Осіпова, М. Панов, М. Погорецький, І. Пономарьов, Л. Філонов, Н. Філімонов, С. Шейфер та ін.

Науковий внесок зазначених авторів полягає у виявленні, аналізі та систематизації конфліктогенів правоохоронної діяльності, які є невід'ємною її частиною. І це далеко не повний перелік дослідників, які присвятили свою діяльність вивченню проблеми конфліктності в правоохоронній галузі.

Актуальність цієї проблеми втілено в появі нового наукового знання – поліцейської конфліктології, основи якої зазначено В. Лефтеровим і Д. Яковлевим. В обґрунтування науковості поліцейської конфліктології як теоретико-прикладної дисципліни науковці окреслюють її трирівневу структуру та виділяють такі рівні знань: загальнотеоретичний і методологічний; теоретико-праксеологічний; емпірично-прикладний. Авторами визначено об'єкт і предмет поліцейської конфліктології як теоретико-прикладної дисципліни, установлено їх співвідношення, а також сформульовано її принципи: єдності теоретичних узагальнень та емпіричних досліджень; діалектичного розвитку; діалектичної єдності теорії, експерименту і практики; системного підходу; об'єктивності [3, с. 14].

Низка дослідників присвятила себе вивченню гендерного аспекту проблематики правоохоронної діяльності (О. Скупарова вивчала гендерні особливості когнітивного самосприйняття працівниками органів внутрішніх справ; І. Клименко досліджував гендерні особливості професійної деформації працівників органів внутрішніх справ; О. Смірнова вивчала питання забезпечення гендерної рівності працівників правоохоронної системи України й інші).

Праці зазначених авторів хоча прямо й не охоплюють конфліктність як предмет дослі-

дження, але тією чи іншою мірою наближають до її вивчення, що може слугувати відправною точкою для подальших наукових розробок.

З наведеного простежується різноманітне вивчення конфліктності в поліцейському середовищі, оскільки конфліктність є важливим складником формування взаємин поліцейського з колегами, а також із представниками інших органів, які співпрацюють із поліцією.

Наведений перелік досліджень указує на актуальність конфліктності поліцейських як психологічної проблеми. Пошук шляхів її вирішення триває.

З огляду на великий обсяг наукових напрацювань із проблеми конфліктності поліцейських, більш детально ми зупинимось лише на деяких роботах учених. Огляд наукових здобутків щодо конфліктності поліцейських у теоретико-прикладних аспектах уможливить розуміння практичної цінності вивчення професійної конфліктності поліцейських як психологічної проблеми.

Виклад основного матеріалу. У ході проведення різнобічних досліджень конфліктності поліцейських утворилася поліцейська конфліктологія як окрема галузь психологічних знань. Ознаки науковості їй додають чітке внутрішнє структурування, установалення співвідношення між складниками, а також її цільове призначення.

З огляду на теоретико-прикладний характер поліцейської конфліктології, буде доречним наведення прикладів практичного її застосування.

Низку досліджень у цій галузі проведено ще до впровадження реформи правоохоронної системи України восени 2015 року, тому в огляді таких наукових праць можуть зустрічатися терміни, які були актуальні в той час.

Так, М. Іншин, В. Олефір, Л. Малюга й інші обґрунтовують важливість професійної психологічної підготовки сучасного правоохоронця стресовістю робочих ситуацій та агресивністю комунікативного середовища його перебування, що зумовлює необхідність психологічної саморегуляції. Сприяти цьому може навчання поліцейських проявляти емоційно не забарвлену поведінку, а також застосовувати засоби подолання стресових ситуацій [4, с. 195].

Актуальним у контексті досліджуваної проблеми є зазначення відомостей про оцінку професії поліцейського за ступенем конфліктності, надану самими поліціантами.

Так, С. Гіренко зазначає сприйняття правоохоронцями своєї професії як висококонфліктної, а також відзначення ними негативного впливу професії на їхні сімейні відносини та його зворотний негативний вплив на професійну діяльність. Автором наведено перелік

конфліктогенів, які впливають на поліцейського під час несення служби: «... вербалізовані образи, категоричні відмови, ультиматуми громадян, керівництва, колег тощо; прояви психологічної та фізичної агресії у спілкуванні; психологічний опір, маніпуляції, брехня під час контактів із правопорушниками; безапеляційність, авторитарність керівництва та необхідність підкорятися наказам при ігноруванні власної думки; висока напруженість у роботі при нестачі вільного часу, необхідного для відпочинку й відновлення сил, перебування з родиною та близькими; суворі вимоги до дисципліни, обсягу та строків виконання роботи; випадки, пов'язані з ризиками для життя та здоров'я працівника; критичне, інколи упереджене ставлення до правоохоронців з боку суспільства, ЗМІ, громадян; психоемоційне навантаження і тривожність внаслідок відчуття суворої відповідальності за помилки у роботі» [4, с. 196].

Вирішенням цієї проблеми дослідник убачає формування конфліктологічної культури поліціанта шляхом не лише набуття теоретичних знань, а й трансформації особистості в бік конфліктостійкості й опанування практичних навичок ведення конструктивного діалогу, для чого й пропонує відповідну навчально-ігрову програму [4, с. 197].

Окрім цього, С. Гіренко та С. Ларіонов, за даними опитування патрульних поліцейських, зазначають, що 41,8% респондентів найпоширенішими причинами конфліктів у підрозділі вважають «негативні якості або некомпетентність керівника»; 35% опитаних – «некомпетентність співробітника»; 34,2% – «бар'єри» з боку інших органів МВС». Шляхами вирішення проблеми конфліктності поліцейських автори вважають підвищення результативності первинної професійної підготовки поліціантів, а також корегування критеріїв психофізіологічного відбору кандидатів на поліцейські посади [5, с. 124–125].

С. Брижак та Н. Грисенко досліджували характер зв'язку зрілості особистості з рівнем конфліктності в курсантів поліції. За результатами емпіричних досліджень, автори дійшли висновку, що порівняно зі студентами інших спеціальностей курсанти поліції є менш конфліктні й менш особистісно зрілі. Водночас курсанти-поліціанти демонструють показники агресивності й енергійності значно більші, ніж у студентів інших спеціальностей. Такі показники курсантів поліції автори пояснюють специфікою їхнього навчання [6, с. 17–18, 21].

А. Лінник визначає чинником конфліктності працівників поліції їхню професійну деформацію, яка з часом призводить до перенесення професійних рис і навичок у позаробоче життя, відсутності інших інтересів, окрім професійної діяльності, завищеної професійної

самооцінки, нетерпимості до критики себе як професіонала тощо. Це зумовлює відчуття негативно забарвлених емоцій. Урешті-решт, усе це призводить до зловживання алкоголем та інших адикцій, детермінує звучення соціальних відносин поза межами професії, що негативно впливає на таку особистість [7, с. 225–226].

В. Литвин серед недоліків первинної професійної підготовки патрульних поліцейських зазначила її надто стислий термін, що унеможлиблює якісне засвоєння професійних навичок, а також недостатню психологічну підготовку, яка полягає в психологічній невідповідності до конфліктних ситуацій і зумовлює звільнення патрульних із лав поліції.

З огляду на останнє, авторкою запропоновано програму психологічної комунікативної підготовки патрульних поліцейських до конфліктних ситуацій, до якої, окрім засвоєння теоретичної бази, входить опанування практичних навичок управління конфліктом, від його прогнозування до повного розв'язання [8, с. 151].

О. Платковська в рамках дослідження гендерного аспекту психологічної поведінки працівників поліції встановила наявність у жінок поліцейських страху завдати шкоду в конфлікті, а також зазначила ставлення до конфлікту чоловіків поліцейських як до засобу зняття напруження в бесіді та намагання трансформувати конфлікт у проблему шляхом дискусування. Також дослідницею зазначено зв'язки між збільшенням посадового стажу та пристосуванням до конфліктів шляхом уникання чи співпраці.

Для вирішення проблеми авторка пропонує тренінгові програми з розвитку низки вмінь і якостей, таких як комунікабельність, упевненість у собі, розвиток «Я-концепції», критичне мислення, самоврядування, тощо [9, с. 128].

О. Макарова з приводу формування професійного спілкування поліцейських на етапі фахової підготовки відзначає залежність успішності виконання службового завдання від правильності комунікації та окреслює важливі особливості такої комунікації, серед яких – неухильне дотримання законності; стресостійкість (не піддаватися впливу негативних емоцій у конфліктних ситуаціях); продовження спілкування та виконання службових повноважень навіть у випадку прихованої або явної агресії з боку інших осіб тощо.

Виходячи із цього, авторка окреслює найефективніші, на її думку, методи навчання поліціантів правильній професійній комунікації. До останніх відносяться групова дискусія, яка дає змогу опанувати якісне донесення своєї позиції та сприйняття іншої, і рольова гра, що уможлиблює засвоєння професійних навичок у соціальних ролях [10, с. 30–31].

Таким чином, теоретико-прикладний підхід до проблеми конфліктності поліцейських поряд із теоретичним оглядом наукових здобутків уможлиблює й одночасне окреслення практичних рекомендацій самих дослідників, що дозволяє оцінити якісну корисність цих наукових знань.

Вищенаведене є лише незначною частиною бази знань про конфліктність у поліцейському середовищі. При цьому різновекторні дослідження цього феномена продовжуються, що свідчить про актуальність даної проблеми та пошук нових засобів її вирішення.

Висновки. Огляд вітчизняних теоретико-прикладних напрацювань щодо конфліктності поліцейських виявляє великий обсяг наукових здобутків у галузі поліцейської конфліктології. Розмаїття напрямів досліджень уможлиблюють різнобічний погляд на психологічну проблему конфліктності в поліцейському середовищі України.

Теоретико-прикладний підхід дає змогу застосувати отримані наукові результати на практиці для досягнення поставленої мети. Зокрема, здебільшого поліцейським рекомендується опановувати й розвивати комунікативні навички в рамках професійного спілкування, а також засвоювати вміння психологічної саморегуляції в стресових ситуаціях. Проте повною мірою проблема конфліктності поліцейських нині не є дослідженою. Зокрема, питання гендерного аспекту конфліктності потребує більш різнобічного вивчення. Так, наприклад, науково не дослідженими сьогодні є психологічні чинники конфліктності поліцейських за гендерною ознакою, що є істотним для більш різнобічного з'ясування природи конфліктності в професійному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : станом на 1 січ. 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 8 серп. 2021 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 12.12.2021).
3. Лефтеров В., Яковлев Д. Науково-методичні засади професійної поліцейської конфліктології. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 2 (37). С. 12–15.
4. Гіренко С.П. Моделювання професійних конфліктних ризиків у підготовці майбутніх працівників патрульної поліції. *Право і безпека*. 2015. № 2. С. 193–198.
5. Гіренко С.П., Ларіонов С.О. Стан, перспективи та досвід формування конфліктологічної культури майбутніх працівників патрульної та кіберполіції. *Право і безпека*. 2016. № 16. С. 121–127.
6. Брижак С.О., Грисенко Н.В. Характер зв'язку зрілості особистості з рівнем конфліктності у курсан-

тів поліції. *Український психолого-педагогічний збірник*. № 15. С. 14–22.

7. Лінник А. О. Вплив професійної деформації на діяльність працівників поліції. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : збірник матеріалів доп. учасн. VII Всеукр. наук.-теор. конф. Київ, 2017. С. 222–226.

8. Литвин В.В. Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності поліцейських

патрульної поліції : дис. ... канд. юрид. наук : 19:00:06 / Київ. нац. академія внутр. справ. Київ, 2019. 261 с.

9. Платковська О.В. Психологічні особливості конфліктної поведінки працівників поліції: гендерний аспект. *Право і безпека*. 2021 № 2 (81). С. 122–128.

10. Макарова О.П. Формування професійного спілкування поліцейських на етапі фахової підготовки. *Теорія і практика сучасної психології*, 2019. № 2. Т. 2. С. 29–32.